

О. П. Аксьонова

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя
Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ТА ПІДПРИЄМЛИВОСТІ УЧНІВ І УЧЕНИЦЬ ДЕСЯТИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ З ВОЛЕЙБОЛУ

Анотація. Уперше автором статті подана технологія формування ініціативності та підприємливості учнів і учениць десятих класів на уроках з волейболу. До структури технології включено такі складові: алгоритм проєктування уроку фізичної культури; календарно-тематичний план проведення уроків за темою «Волейбол» в десятих класах; матриця уроку фізичної культури в десятому класі; навігатор виконання компетентнісно орієнтованих рухових завдань, схема аналізу уроку фізичної культури.

Ключові слова: технологія, ключові компетентності, ініціативність і підприємливість, фізична культура, волейбол, урок фізичної культури.

Виклики сучасного світу спричиняють модифікацію усіх сфер життя. Постійних змін зазнають і вимоги, які пред'являє соціум до випускників школи. За експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі тощо. Саме тому одним із основних напрямків реформування визначено формування життєвих компетентностей здобувача освіти, потрібних для його успішної самореалізації у житті, навчанні та праці [1]. Система загальної середньої освіти функціонує з метою забезпечення формування в учнів компетентностей, визначених Законом України «Про освіту» [2].

Навчальна програма з фізичної культури для учнів 10-11 класів спрямовує педагогічну увагу вчителя на формування десяти ключових компетентностей [3, с. 2-4]. Технологічним інструментом, який забезпечить їх формування в освітньому процесі, мають виступати компетентнісно орієнтовані рухові завдання (далі – КОРЗ). На сьогодні відсутня методика формування компетентностей учнів на уроках фізичної культури. Тому виокремлено низку проблем: дефіцит компетентнісно орієнтованих рухових завдань для використання на уроках фізичної культури; недостатня розробленість технології конструювання таких завдань; недостатній рівень методичної підготовки вчителів щодо конструювання та використання КОРЗ в освітньому процесі.

Сучасні юнаки та дівчата зростають та розвиваються в інформаційному просторі. Означене потребує від освітян рентабельних, ефективних підходів до навчання та виховання. Тому науково-методичні дослідження вчених України спрямовані на активний пошук шляхів модернізації методики фізичного виховання (Табл. 1).

Була розроблена технологія формування ініціативності та підприємливості учнів десятих класів на уроках з волейболу. Ключова компетентність «Ініціативність та підприємливість. Уміння: боротися, здобувати чесну перемогу та з гідністю приймати поразку, контролювати свої емоції, організувати свій час і мобілізувати ресурси, оцінювати власні можливості в процесі рухової діяльності, реалізовувати різні ролі в ігрових ситуаціях, відповідати за власні рішення, користати з власних переваг і визнавати недоліки у тактичних діях у різних видах спорту, планувати та реалізовувати спортивні проєкти (турніри, змагання тощо). Ставлення: ініціативність, активність у фізкультурній діяльності, відповідальність, відвага, усвідомлення важливості співпраці під час ігрових ситуацій» [3, с. 3].

Спиралися на авторське визначення дефініції Школи компетентностей: це інноваційний напрямок у методиці фізичного виховання; соціальне поєднання учнів, їхніх педагогів для збагачення власного досвіду щодо ефективного існування в оточуючому світі через раціональне використання засобів фізичного виховання і спорту [4, с. 2].

Групування досліджень у контексті модернізації методики фізичного виховання

ЗАГАЛЬНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ	МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ
Кумулятивний ефект форм фізичного виховання (4 в 1): фізіологічний + функціональний + естетичний + виховний (О. Вілігорський, 2010)	Використання інтерактивних засобів і рефлексивних механізмів фізичного виховання (І. Іваній, 2007)
Два напрямки оновлення методики фізичного виховання: 1 – відхід (відмова) від авторитарного стилю, регламентованого навчання «за підручником», заборон, примусів; 2 – функціонування нерепресивної педагогіки (О. Аксьонова, 2012)	Багатоваріантність методик, уміння організувати навчання на різних рівнях складності (С. Гуменюк, 2010; Я. Кравчук, 2013)
Інтегральний підхід до проєктування, конструювання, впровадження інноваційних уроків, проєктної форми навчання, відповідного ефективного дидактичного наповнення. В основі – встановлення мотивів, усвідомлення цілей і завдань навчання; знання способів досягнення поставлених цілей (О. Отравенко, 2013; О. Бабич, 2014; І. Петренко, В. Гончар, 2015)	Арсенал засобів фізичного виховання, стиль взаємовідносин учнів і вчителя, обсяг самостійності щодо вдосконалення власного і оточуючого середовища мають програмуватися і змінюватися відповідно до життєвого досвіду учня, індивідуальних планів тощо (Ю. Костюк, 2013)
Реалізація ідеї розвивально-оздоровчого навчання в умовах диференційованого підходу (О. Аксьонова, 2005; В. Ареф'єв, Н. Михайлова, 2016)	Принципи педагогіки співпраці, довіра учням, їхня самостійність та ініціатива, гнучкі методи та засоби навчання, творчий пошук (С. Сичов, 2015)

Важливо для подальшої роботи було визначити характерні риси традиційного рухового завдання (ТРЗ) та КОРЗ (Табл. 2).

Таблиця 2

Характерні риси ТРЗ і КОРЗ

ТРЗ: педагог регламентує, обумовлює	КОРЗ: педагог створює, пропонує
Структуру вправи, дії	Інтригу, недомовленість
Місце, інвентар, обладнання, партнерів, склад команд	Вибір інвентарю, місця, партнерів по команді
Кількість разів, темп, амплітуду тощо	Тривалість серії (сету)
Речі, які заборонено робити	Скласти свої правила, за якими ефективно працювати
Оцінка: правильно / не правильно	Оцінка: раціонально / не раціонально
Жорсткий регламент	Гнучкий регламент

У навчальній програмі з фізичної культури сформульовані педагогічні завдання навчального, оздоровчого та виховного типів, подана структура ключових компетентностей, які, в свою чергу, виступають індикаторами – результатами навчальних досягнень учнів, отже – показником ефективності педагогічних дій на уроці. Також виокремлені вимоги до сучасного уроку фізичної культури [3, с. 2, 5-6].

Упорядкувати процес проєктування уроків у контексті з вищезазначеними позиціями навчальної програми вдалося через розроблення відповідного алгоритму (Табл. 3).

Таблиця 3

Алгоритм проєктування уроку фізичної культури

№№	ПЕРЕЛІК ДІЙ	ЩО ДОСЯГНУТО
1.	Виокремити педагогічне завдання.	Акцентовано педагогічну увагу на циклічне вирішення конкретних програмних завдань
2.	Підібрати під кожне педагогічне завдання конкретний показник ключової компетентності та відповідний програмний компонент.	Сконцентровано процес планування уроків на організацію компетентісно орієнтованого навчання учнів.
3.	Включити компетентісно орієнтовані завдання учням в певні частини уроку, залежно від рівня фізичного навантаження.	Виконання чинних вимог до сучасного уроку фізичної культури.

Був розроблений календарно-тематичний план проведення уроків за темою «Волейбол» в десятих класах (Табл. 4).

**Календарно-тематичний план проведення уроків за темою «Волейбол»
в десятих класах (фрагмент)**

Термін проведення уроку	Педагогічне завдання	Показник компетентності	Програмний матеріал
Перший тиждень листопада; № 26	Формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я, фізичного розвитку	контролювати свої емоції	Багаторазові передачі м'яча в стіну зі зміною висоти передачі та відстані до стіни. Подача в ліву та праву половину майданчика
Перший тиждень листопада; № 27	Формування практичних навичок для самостійних занять фізичними вправами та проведення активного відпочинку	організувати свій час і мобілізувати ресурси	
Перший тиждень листопада; № 28	Розширення функціональних можливостей організму дитини через цілеспрямований розвиток основних фізичних якостей і природних здібностей	оцінювати власні можливості в процесі рухової діяльності	Багаторазова передача м'яча в стіну зі зміною висоти передачі та відстані до стіни; завислі передачі в ближню зону: 2-3, 3-2; передача м'яча через зону: 2-4, 4-2
Другий тиждень листопада; № 29	Розширення рухового досвіду, вдосконалення навичок життєво необхідних рухових дій, використання їх у повсякденній та ігровій діяльності	реалізувати різні ролі в ігрових ситуаціях	
Другий тиждень листопада; № 30	Розширення рухового досвіду, вдосконалення навичок життєво необхідних рухових дій, використання їх у повсякденній та ігровій діяльності	реалізувати різні ролі в ігрових ситуаціях	Верхня бокова подача. Вибіркове виконання подачі: на гравця, слабшого у прийомі м'яча, на гравця що вийшов після заміни.
Другий тиждень листопада; № 31	Формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я, фізичного розвитку	відповідати за власні рішення	Прямий нападаючий удар за ходом, сильнішою рукою з високих та середніх передач із зон 2 та 4; нападаючі удари з короткої передачі; нападаючий удар з першої передачі.

Наступним кроком була розробка матриці уроку фізичної культури в десятому класі (Рис. 1).

Рис. 1. Матриця уроку фізичної культури в експериментальному класі

Розроблений навігатор виконання КОРЗ. Це свого роду рубрикатор навчальних завдань учням і ученицям на уроці. Картки, на яких зазначені види діяльності учнів, що заплановано виконати під час КОРЗ, розташовуються в місцях відповідних зон активності. Юнаки та дівчата мають можливість ознайомитися зі змістом карток, шукаючи їх за черговістю нумерування або кольором. Різнокольорові картки – різнорівневі завдання для диференційованої роботи учнів і учениць різних типологічних груп.

Для відпрацювання КОРЗ на уроках з волейболу в десятому класі було укладено сім дидактичних ліній. Назви дидактичних ліній зіставлено з виокремленими дескрипторами із зазначеного у Програмі вкладу предмета у формування ключової компетентності «Ініціативність і підприємливість». Зокрема: «Мої емоції»; «Мої ресурси»; «Мої можливості»; «Моя місія в гри»; «Моя відповідальність»; «Моя тактика гри»; «Мої перемоги».

В структурі кожної дидактичної лінії такі складові: календар проведення уроку; педагогічне завдання на урок; показник ключової компетентності «ініціативність і підприємливість»; програмний матеріал модуля «Волейбол»; частина уроку, на якій планується використовувати КОРЗ; опис організації та проведення КОРЗ; програмна вимога до сучасного уроку.

Таким чином було розроблено дидактичне наповнення кожної частини уроку за модулем «Волейбол»: до першої частини «Крута розминка» – дві дидактичні лінії; до другої частини «Сенсомоторне тренування» – чотири дидактичні лінії; до третьої частини «Кардіо-тренування» – дві дидактичні лінії; до четвертої частини «Мотивація» – чотири дидактичні лінії (на зразок – Табл. 5).

Таблиця 5

Дидактична лінія 1 «Мої емоції»

Термін проведення уроку	Педагогічне завдання	Показник компетентності	Програмний матеріал
Перший тиждень листопада; № 26	Формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я, фізичного розвитку	контролювати свої емоції	Багаторазові передачі м'яча в стіну зі зміною висоти передачі та відстані до стіни. Подача в ліву та праву половину майданчика
Перша частина уроку «Крута розминка»	Опис. «Слухай і влучай». На стінах у різних місцях на висоті волейбольної сітки і вище розташовані мітки різного кольору, різного розміру та конфігурації. Учасники – в мікро-групах по 4 особи. Спочатку педагог вроздріб промовляє команди: чітко в фігуру, над/під фігурою; ліворуч/праворуч фігури. Учасники реагують на команди відповідними прийомами. Потім команди на свій розсуд замовляє один із учасників в кожній мікро-групі, його товариші виконують їх. Відбувається ротация функцій в мікро-групах. Після цього педагог обумовлює певний руховий алгоритм. На кшталт: два над + три ліворуч + чотири точно + 1 праворуч. Всі по черзі відтворюють зазначений алгоритм.		Вимога до сучасного уроку: використання вчителем різноманітних організаційних форм, засобів, методів і прийомів навчання

Подальша робота була присвячена практичному впровадженню інноваційних розробок в урочну діяльність учнів експериментального десятого класу та визначення їхнього ефекту.

Після кожного уроку за модулем «Волейбол» в експериментальному класі здійснювався самоаналіз. Для цього використовувалася така схема аналізу (Табл. 6).

Таблиця 6

Схема аналізу уроку фізичної культури

Клас учнів	
Дата проведення уроку	
Тема уроку	
Педагогічне завдання	
Кількість ТРЗ на уроці	
Кількість КОРЗ на уроці	
Назва КОРЗ	
Назва ключової компетентності	
Показники, на які спрямоване КОРЗ	

Такий моніторинг посилював педагогічну увагу саме на організацію та проведення під час наступних уроків КОРЗ. Поступово співвідношення ТРЗ і КОРЗ змінювалося в бік останніх завдань. Крім того, використання різноманітних організаційних форм, засобів, методів і прийомів навчання збільшило ефективність формування в учнів і учениць умінь і навичок самостійно займатися фізичними вправами. Забезпечення диференційованого підходу до організації навчального процесу до навчальних завдань сприяло досягненню оптимальної рухової активності всіх учнів і учениць протягом кожного уроку з урахуванням стану їхнього здоров'я та самопочуття.

Про ефективність інноваційних розробок засвідчила також позитивна динаміка в рівні сформованості компетентності «ініціативність і підприємливість» учнів і учениць експериментального класу. Порівняльний аналіз даних надав такої інформації: за показником «боротися, здобувати чесну перемогу та з гідністю приймати поразку» із 56 максимальних балів результат становить 52,42 % відносно еталонного показника; за показником «контролювати свої емоції» – 35,71 %; за показником «організувати свій час і мобілізувати ресурси» – 46,42 %; за показником «оцінювати власні можливості в процесі рухової діяльності» – 52,42 %; за показником «реалізувати різні ролі в ігрових ситуаціях» – 35,71 %; за показником «відповідати за власні рішення» – 32,71 %; за показником «користати з власних переваг і визнавати недоліки у тактичних діях у різних видах спорту» – 38,91 %; за показником «планувати та реалізувати спортивні проекти» – 30,35 %.

Таким чином за всіма показниками, крім останнього, визначено позитивну динаміку. Причина відсутності динаміки за показником «планувати та реалізувати спортивні проекти» постає у відсутності зазначеного виду роботи з учнями під час уроків за модулем «волейбол». Позитивна динаміка рівня сформованості ключової компетентності «ініціативність і підприємливість» за виокремленими показниками засвідчила ефективність інноваційних розробок в структурі технології.

Усі інноваційні розробки пройшли експериментальну апробацію та впровадження в Запорізькому технічному ліцеї Запорізької міської ради Запорізької області (учитель-методист – Резніченко Назіра Донайорівна).

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» [Електронний ресурс] // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
3. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. 10 – 11 класи. Рівень стандарту // Робоча група, яка здійснила розроблення навчальної програми відповідно до наказу № 451 Міністерства освіти і науки України від 22.03.2017 р.: М.В. Тимчик, Є.Ю. Алексейчук, В.В. Деревянко, В.М. Єрмолова, В.О. Сілкова.
4. Аксьонова О. П., Ганчева В. В. Нова фізкультура для малят: методика компетентнісно орієнтованих рухових завдань // YI Міжнародна науково-практична конференція «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи», 12-18.05.2020 / URL: https://drive.google.com/file/d/1ccjQs_34NGlgYXFjm-ls6xnRXiM17lLj/view

O. Aksyonova. Technology for forming the initiative and entrepreneurial spirit of tenth grade students at volleyball lessons. – Article.

Summary. For the first time, the author of the article has presented the technology of forming initiative and entrepreneurial spirit of tenth-grade students at volleyball lessons. The following components are included in the structure of the technology: an algorithm for designing a physical education lesson; a calendar-thematic plan for organization of lessons on the topic «Volleyball» in the tenth grades; the matrix of a physical education lesson in the tenth grade; a navigator for performance of competence-oriented motor tasks, an analysis scheme of a physical education lesson.

Key words: technology, key competencies, initiative and entrepreneurial spirit, physical education, volleyball, physical education lesson.